

РЕЦЕНЗІЇ

DOI: <https://doi.org/10.21564/2663-5704.60.299698>

РЕЦЕНЗІЯ

на навчальний посібник «Данильян О. Г., Дзьобань О. П. Філософія інформаційного права : навч. посіб. Харків : Право, 2023. 322 с.»

У сучасних умовах інформація стає цінним продуктом і основним товаром, процеси виробництва, накопичення і трансляції яких вимагають чіткого правового врегулювання. Інформаційне суспільство дійсно стоїть на порозі новітньої історії, і від того, як люди зможуть його сприйняти й інтерпретувати, а також врегулювати суспільні відносини в ньому, залежить характер цивілізаційних змін у майбутньому. Як і будь-який революційний процес, перехід до інформаційного суспільства може мати непередбачувані наслідки. Небезпечний поворот подій є надзвичайно ймовірним, варто лише уявити собі ситуацію монополізації планетарної інформаційної системи або її підпорядкування егоїстичним інтересам окремих груп. Тому проблеми формування інформаційного суспільства, розроблення адекватних об'єктивній реальності правових способів і засобів врегулювання його життєдіяльності – колективна турбота всього людства.

Можна стверджувати, що використання нових інформаційно-комунікаційних технологій може бути конструктивним і деструктивним залежно від того, на який соціально-політичний і культурний ґрунт ці технології накладаються. Найважливішими чинниками ризику є ступінь інформаційної рівномірності розвитку суспільного простору, рівень становлення інститутів і практик громадянського контролю й участі в управлінні соціальними процесами і, звичайно, стан суспільного інтелектуального середовища – головної соціальної бази й суб'єкта інформаційних перетворень. Отже, і інформацію сьогодні варто розглядати як стратегічний продукт, як основний стратегічний ресурс і головне джерело суспільного багатства, одну з базових суспільних цінностей. Відмінна риса інформаційного суспільства – це доступність інформаційних ресурсів, необхідних для соціального та інтелектуального прогресу.

Здатність суспільства та його інституцій збирати, обробляти, аналізувати, систематизувати та накопичувати інформацію, забезпечувати свободу інформаційного обміну є важливою передумовою соціального й технологічного

поступу, чинником національної безпеки, однією з основ успішної внутрішньої та зовнішньої політики. Інформаційна сфера має системотворчий характер і впливає практично на всі галузі суспільних відносин.

На сьогодні фактично сформувалась фундаментальна залежність життєдіяльності особистості, суспільства і держави – економіки, політики, культури, науки, забезпечення національної та міжнародної безпеки – від обміну інформацією, надійного функціонування інформаційних і телекомунікативних систем, технологій і засобів.

Глобальні інформаційні системи та інформаційні технології створюють інформаційне середовище, де практично відсутні державні кордони, обмеження на інформаційні впливи на поширення інформації, яку до цього часу не можна було безкарно поширювати, на розміщення та отримання інформації, зокрема інформації щодо виробництва зброї, проведення терористичних операцій та ін.

Суттєвий прогрес і поширення інформаційних технологій, глобальний характер систем масової комунікації привели до утворення глобального інформаційного простору, який змушує світову спільноту, кожну державу швидко орієнтуватися та адаптуватися в сучасному інформаційному середовищі.

Інтереси особистості в інформаційній сфері вимагають забезпечення конституційних прав людини і громадянина на доступ до інформації, на використання інформації при незабороненій законом діяльності в інтересах фізичного, духовного та інтелектуального розвитку суб'єкта, а також захисту інформації персонального характеру та захисту від інформації, що завдає шкоди особистості.

Інтереси суспільства в інформаційній сфері полягають у забезпеченні інтересів особистості в цій сфері, розвитку демократії, створенні правової соціальної держави, досягненні та підтриманні суспільної злагоди, духовного оновлення. Інтереси держави в інформаційній сфері полягають у створенні умов для динамічного розвитку національної інформаційної інфраструктури, забезпечення конституційних прав людини і громадянина щодо отримання й використання інформації, для підтримання конституційного ладу, суверенітету, територіальної цілісності України, політичної, економічної, соціальної стабільності, гарантованого забезпечення законності й правопорядку, розвитку рівноправного та взаємовигідного міжнародного співробітництва, гарантії інформаційної безпеки.

Сучасні інформаційні технології дозволяють неконтрольовано започатковувати різні формати інформаційних відносин та впливати на інформаційний простір. Інтернет суттєво змінив методи доступу до інформації та її поширення. Ця мережа порівняно з іншими засобами масової інформації передбачає

значно більші можливості щодо реалізації права особи на вільне збирання, зберігання, використання й поширення інформації. Інтернет надає практично необмежений вільний доступ до накопиченої людством інформації незалежно від відстані й місця зберігання, значно наближує до першоджерел, а тому вимагає чіткого правового врегулювання процесів пошуку, обміну, використання інформації, гарантування захисту авторських прав, честі й гідності учасників інтернет-комунікацій тощо.

Суттєвими особливостями становлення сучасного інформаційного суспільства є формування самостійної інформаційної сфери розвитку соціальних зв'язків і взаємодій, прискорення інформаційних обмінів, самовизначення інформаційної діяльності як найважливішого складника системи діяльності, а також вкорінення інформаційної індустрії на ринку праці й капіталу, активи якого мають тенденцію до зростання.

Іншою стороною цих процесів є розширення соціального і культурного діапазону використання інформації та зміна уявлень про її значущість і цінність для формування різноманітності й стійкості соціальних зв'язків і відносин. Такі тенденції мають двоякі наслідки. По-перше, це ставить наукову спільноту перед фактом актуалізації соціального руху інформації й необхідністю глибшого пізнання природи інформації. По-друге, суспільні й державні структури, які мають безпосереднє відношення до правової сфери, стикаються з виникненням нового типу самоорганізації системи діяльності на основі активного й відносно вільного функціонування в соціумі інформації й знань, а також зі зміною якісних характеристик праці. Це ставить їх перед необхідністю пошуку нової парадигми для цілеспрямованої й ефективної організації та нормативного регулювання інформаційної діяльності, її правового забезпечення в умовах трансформації постіндустріального суспільства в інформаційне суспільство.

Таким чином, у сучасних умовах виникає цілий комплекс проблем, пов'язаних із правовим забезпеченням інформаційних відносин й інформаційної сфери життєдіяльності суспільства. Проте, незважаючи на активну дослідницьку роботу теоретиків і практиків, що спеціалізуються в галузі інформаційного права, темпи формування цієї галузі права мають певне відставання від реалій розвитку інформаційного суспільства.

Сьогодні питання щодо обґрунтування важливості інформаційного права не вимагає додаткових аргументів. Це комплексна галузь права, що визначає суспільні відносини щодо інформації, технологій її поширення, одержання та зберігання в усіх сферах життєдіяльності людей, їхніх спільнот, суспільства, держави, міжнародної спільноти загалом. Це система правових норм, що регулює множину дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян,

юридичних осіб і держави. З огляду на це позаюридичні підстави інформаційного права, які виокремлює й обґрунтовує філософія інформаційного права, є тим світоглядним підґрунтям, на якому базується сьогодні і базуватиметься в перспективі інформаційне право в усіх своїх формах вираження.

Право людини вільно шукати, одержувати, передавати і поширювати інформацію займає почесне місце в низці конституційних прав і свобод, проголошених Конституцією України. Накопичений досвід переконливо свідчить про необхідність істотного поліпшення стану справ у сфері правової інформації. Це зумовлюється актуальністю завдань, пов'язаних зі створенням єдиної, внутрішньо узгодженої правової системи, що відображає нові явища в розвитку галузей права і законодавства.

Комплексність галузі інформаційного права пояснюється тим, що ця галузь регулює відносини, що виникають при виробництві, передачі, обробленні, розповсюдженні, пошуку, отриманні та споживанні інформації, тобто практично в усіх сферах людської діяльності, пов'язаної з інформацією.

Отже, інформаційне право є комплексною галуззю права і одночасно міжгалузевою юридичною наукою, яка потребує всебічного філософського обґрунтування.

Навчальний посібник «Філософія інформаційного права» (автори – професори О. Г. Данильян та О. П. Дзьобань) є практично першою вітчизняною спробою видання навчальної літератури з проблем позаюридичного обґрунтування інформаційного права.

У посібнику розкриваються фундаментальні світоглядні й загальнотеоретичні засади інформаційного права з точки зору філософського узагальнення: проблема інформації як філософської й філософсько-правової категорії; проблема розуміння сутності та особливостей становлення й розвитку інформаційного суспільства; проблема існування людини в інформаційному суспільстві, її прав і свобод.

Автори навчального посібника чітко показали, що філософія інформаційного права як міжгалузева філософська дисципліна вивчає інформаційну суть (інформаційну побудову) права як складної соціальної системи, ґрунтуючись при цьому разом із традиційними методами і способами на методологічному інструментарії природничо-наукових дисциплін. На основі філософських підходів автори навчального посібника обґрунтовують основні принципи інформаційного права: принцип пріоритетності прав особистості в інформаційній сфері; принцип вільного виробництва та розповсюдження будь-якої інформації, на яку не встановлені заборони законодавством; принцип заборони виробництва та розповсюдження інформації, шкідливої й небезпечної для розвитку особистості, суспільства, держави.

Автори навчального посібника окреслюють предмет філософії інформаційного права – інформаційні відносини, їх сутність і взаємозв'язки, а також принципи та сферу правового регулювання. У тексті посібника чітко простежується авторська позиція стосовно того, що, на відміну від інших галузей права, тут додатково до традиційних методів використовуються також методи правової інформатики і правової кібернетики, особливо при дослідженні основних об'єктів інформаційних правовідносин.

Метою дисципліни «Філософія інформаційного права», на слушну думку авторів посібника, є забезпечення усвідомлення здобувачами освіти сутності, змісту й особливостей функціонування інформаційної сфери життєдіяльності суспільства; формування у здобувачів освіти узагальнених уявлень про джерела інформаційного права, інформаційні відносини, їхня сутність і взаємозв'язки, про інформаційну сферу як сферу правового регулювання; забезпечення оволодіння системою знань, які виступають методологічними засобами для дослідження інформаційного права й інформаційних відносин; забезпечення глибокого розуміння специфіки філософського осмислення інформаційних процесів і відносин; отримання навичок застосування набутих знань до практичної фахової та науково-дослідної діяльності.

Особливе місце в навчальному посібнику авторами відведене обґрунтуванню застосування методів інформатики й кібернетики як наук, що вивчають проблеми виробництва й обігу інформації та проблеми управління в інформаційній сфері. У цій праці пояснюється необхідність вивчення фізичних особливостей і властивостей об'єктів інформаційних відносин – інформації, інформаційних технологій і засобів їхнього забезпечення, інформаційних процесів. Це дозволяє встановлювати особливості та властивості об'єктів інформаційних правовідносин і, в результаті, здійснювати комплексне обґрунтування якісного й ефективного правового регулювання таких відносин. Особливо, на думку авторів посібника, це стосується до регулювання інформаційних відносин у віртуальному середовищі, у системах електронного документообігу, де інформаційні технології імплантуються у правову матерію.

У тексті посібника авторами порушуються проблеми правового забезпечення інтересів людини і суспільства в нових інформаційних відносинах. До таких проблем автори відносять: забезпечення права на інформацію, охорону інформаційних продуктів інтелектуальної власності й персональних даних в умовах масового їх переведення в цифровий вигляд, захист життя і здоров'я від мережевого комп'ютерного «цунамі», захист індивідуальної і суспільної свідомості від їхнього використання під час масових акцій, право на життя і збереження людської природи в сучасних умовах. При цьому зазначається, що спроби вирішення названих проблем сучасності знаходять віддзеркалення в Конституції України, міжнародних документах та інших

нормативних правових актах, проте їхнє фундаментальне правове наукове узагальнення й осмислення потребує нових наукових розвідок.

Автори окреслили низку проблем, які очікують теоретичного узагальнення й філософської рефлексії: розуміння інформації, ролі й ступеня її впливу на правову дійсність у цілому; визначення сутності й особливостей розвитку інформаційного суспільства в сучасних умовах; філософського розуміння права на інформацію та свободу інформації; правової культури в інформаційному суспільстві; інформаційного насильства й інформаційної безпеки тощо. Як зазначається в навчальному посібнику, у режимі очікування адекватної реакції філософсько-правової науки є найнеобхідніші людські проблеми, які в принципі й визначають структуру й тематику філософії інформаційного права.

Отже, «Філософія інформаційного права» є навчальним виданням, яке спроможне забезпечити отримання знань про загальне значення природи інформації як явища, про сутність інформаційного права, його філософський сенс, про правову інформацію як базову категорію правової системи.

Необхідно зазначити, що список використаних джерел навчального посібника «Філософія інформаційного права» містить широкий перелік наукових і навчальних видань авторів сучасної вітчизняної та закордонної філософської та юридичної спільнот. Це є підтвердженням того, що посібник побудовано на використанні існуючого досвіду, сучасних концепцій та підходів у галузі інформаційного права.

Отже, уважне ознайомлення з текстом навчального посібника «Філософія інформаційного права» надає підстави стверджувати, що зазначене видання є комплексною працею, підготовленою на належному теоретичному, методичному і прикладному рівнях та є істотним внеском у сучасне філософсько-правове знання.

Видання розраховано на здобувачів наукового ступеня, однак, безсумнівно, може бути корисним для фахівців, експертів, учених, викладачів, студентів та всіх, хто цікавиться проблемами інформації, інформаційного права, інформаційних комунікацій, інформаційного суспільства.

Цілком очевидно, що навчальний посібник «Філософія інформаційного права», який рецензується, не є досконалим ані за формою, ані за змістом. При цьому прикладна та теоретична цінність цього пілотного видання є беззаперечною.

Професор кафедри філософії
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
доктор філософських наук, професор Ю. Ю. Калиновський